

Szilágyi Zsófia

Méltó Móricz-kultusz?

Ha egy író kultuszának nyomait keressük, gyakran érdemes a haláláról fellelhető leírásokat, a temetése kapcsán született tudósításokat, a róla szóló nekrológokat elővenni először. Már a halalleírások is szimbolikusak sokszor (ez nem véletlen, hiszen írók haláláról gyakran írók írnak), és visszamenőleg egyetlen, gyakran krisztusi mintára felépülő szenvedéstörténeté rendezik az író életét. A temetés gyakran a kultusz megindulásának első fontos eseménye, a nekrológokban pedig nem ritkán érezhető az önvád, amely a sokat szenvedett zseni mellőzése miatt fogja el az emlékezőt. Móricz esetében, bár halálának leírásai és a tőle búcsúzó írások rendkívül izgalmasak, ha kultuszáról szeretnénk gondolkodni, nem fogadhatjuk el a legtisztábban József Attila kapcsán megmutakozó mintát. Móricz nem fiatalon halt meg, hiszen szinte utolsóként távozott a Nyugatosok nagy generációjából (bár még csak 63 éves volt, de így is túlélte Adyt, Tóth Árpádot, Karinthyt, Krúdyt, Kosztolányit, Babitsot), életében része volt az olvasók szeretetében, színpadi sikerekben, anyagi elismerésben. Ötvenedik születésnapján például szülőfaluja, Tiszacsécse díszpolgárává választotta, az egész napos ünnepségnek többek közt egy gyerekek rendezett futóverseny is a részét képezte, amelynek győztesei Móricz-köteteket kaptak jutalmul.

De ugyanez a történet elmesélhető másképpen is: küzdelmes útként, amelynek során folyamatosan támadások érték az író, aki olyan volt, mint egy népmesehős. Találhatunk is olyan emlékező szövegeket, amelyekben Móricz „álruhában járó királyfiként”, vagy „mesebeli hősként” jelenik meg, „aki az út porában is aranyat talál” (Bözdödi 1945: 167–168.), esetleg „mesebeli zömök parasztleány, Erős János” lesz, aki a „tizennégyfejű sárkánnyal” küzd (Szentimrei 1945: 180.). A közvetlenül Móricz halála után született emlékező írásoknak (mint amelyenkből ezek az idézetek is származnak) a számát, hangvételét ugyanakkor jelentősen befolyásolja, hogy Móricz éppen 1942 szeptemberében halt meg.

Nemcsak azért fontos ez a dátum, mert Magyarországot ekkorra már közvetlenül is érintette a második világháború, de azért is, mert az az irodalmi intézményrendszer (nemcsak folyóiratokat, kiadókat értve ez alatt, de valamiféle nem hivatalos irodalmi hálózatot is), amelyiknek Móricz is része volt, 1942. végén már csak nyomokban létezett. Egy-egy számos emlékező szöveget összegyűjtő kötet, illetve lapszám azért született Móricz halálát követően: a Kállay Miklós felelős szerkesztésével és Zilahy Lajos főszerkesztésével működő Híd folyóirat 1942. október elseji számát szentelte Móricz emlékének (aki ott még, gyászkeretben, fel volt tüntetve főmunkatársként, Németh László és Tamási Áron mellett). 1945-ben pedig megjelent egy Darvas József szerkesztette emlékkönyv *Móricz Zsigmond ébresztése* címmel – utóbbiban leginkább a Kelet Népehez kötődő írók, munkatársak búcsúztak el Móricztól. A Nyugat ekkorra már nem létezett, ahogy a Móricz írásainak, folytatásokban közölt regényeinek, a vele készült interjúknak folyamatosan helyet adó Pesti Napló és Színházi Élet sem. Ma már, amikor közel hetven év telt el a temetés óta, és látjuk, hogy a Móricz iránti érdeklődés messze nem egyenletes, mégis elmondható, hogy művei sem az iskolai tananyagból, sem a színházakból, sem a könyvesboltokból nem koptak ki, meglepő azt olvasni, hogy volt olyan emlékező a Hídban, Féja Géza, aki Móriczot attól féltette, hogy Tolnai Lajoshoz hasonlóan bele fog csúszni az alig ismert írók csapatába: „Móricz most: magyarságunk mértéke is, önmagunk felett mondunk ítéletet, ha műveit Tolnay Lajos műveinek sorsára hagyjuk jutni. De, ha méltó Móricz-kultusz keletkezik, bizonyosságot teszünk, hogy megtaláltuk önmagunkat.”

Hogy mi lenne a méltó Móricz-kultusz, amire Féja gondolt, nem egyszerű megmondani, ráadásul 1945 után a Móricz-értésünkben (is) új, és egyszerűen nem leírható korszak kezdődött. Könnyebb lenne úgy gondolni rá, ahogy az újabb Móricz-értelmezésekben szinte kivétel nélkül megidézték Esterházy Péter tette 1987-ben: olyan módon, hogy Móricz a szocializmus éveiben (értve most ezalatt az 1945-től egészen 1989-ig tartó időszakot) „lobogó” volt, kép a falon, vagyis kétely nélkül tisztelendő irodalmi nagyság, akit épp ezért nem lehetett megszeretni, és akit hosszas irodalmi tetszhalálából (bár látszatra nagyon eleven volt mindvégig) csak a kilencvenes évek vége felé kezdtünk el felpofozni, a Móricz-újraolvasásnak nevezett, máig tartó folyamat során. De nem ilyen egyszerű ez a hatás-ellenhatás mechanizmus, ahogy erre N. Pál József is figyelmeztetett, hiszen „Móricz nemcsak hogy lobogó nem volt a sematizmus legsűrűbb időszakában, de még követésre javallott alkotó sem nagyon” (N. Pál 2001: 254.). Az már az ötvenes évek második felére tehető, hogy éppen a sematizmussal szemben fellépő írók (például Sarkadi Imre, Sánta Ferenc) tették meg előképüknek, és a hatvanas években kezdődött el az a Móricz-olvasás, amelyet leginkább Czine Mihály és Nagy Péter nevével jelezhetünk, és amelynek köszönhetően Móriczot kiemelték saját korából és az őt körülvevő irodalmi hálózatból, hiszen „mindenáron kétféle Nyugatot akartunk látni, egy «haladót» és egy ezoterikusan esztétizálót” (N. Pál 2001: 256.). Móricz, természetesen, a haladó hagyomány egyik főhőse lett, és ekkor a hatvanas években került fel a falra is képként ez a *tokás öreg, kedves fickó, mosolyában valamilyen rejtélyes fölénnyel*, hogy Esterházy iskolai emlékeit idézzük fel.

Zsiga bácsi

Bár Móriczról szinte élete minden szakaszából maradt ránk fotók, láthatjuk őt fiatalon, soványan, Petőfi egyetlen daguerotípiájára emlékeztető pózban, vagy kucsmában, zordan, de halála előtt nem sokkal is, lefogyva, megöregedve, mosolytalanul, mégis, ha fel kellene idéznünk magunkban, valószínűleg mindannyian a mosolygós, bajszos, tokás öreget látnánk magunk előtt. A külsejéről olvasható fejtegetésekből nem ritkán indultak el a személyiségére, sőt írói habitusára, alakjának szimbolikusságára vonatkozó megállapítások. Veres Péter például ezt írta: „Képzeljük csak el Zsiga bácsit monoklival és a hozzáillő faképpel a móriczi mosoly nélkül!” (Veres 1945: 37.), Kodolányi János pedig a következőt állapította meg: „első pillantásra föltűnt, mennyire hasonlít ez a keleti magyar fej Arany Jánoséhoz.” (Kodolányi 2007: 225.) Rendszeresen visszatérő szólam, hogy Móricz, gondolom, leginkább a bajsza miatt, hasonlított Arany Jánoshoz, ahogy az is, hogy ők ketten, így együtt, „igazi magyar fejjel” bírtak – így látta Móriczot az a cseh újságíró is, aki az író prágai estjéről tudósított: „Móricz tökéletes magyar minden tekintetben. Nemcsak a bajsza az, s koponyájának jellegzetes formája, hanem a lelke is.” (Idézi, Szalatnai Rezső fordításában: Vargha 1957: 324.) Ez a cseh újságíró Móricz személyiségének ellentmondásosságát is a külseje felől közelítette meg, mondván, hogy a keleti fejhez nyugati, modern öltözék, a zömök termethez pedig különös, magas beszédhang társult: „A magyar falu legkiválóbb ismerője, aki külsejére ennek kitűnő képviselője olyan sajátos nőies hangon szól, mint egy szalónokban mozgó értelmiségi ember.” (Vargha 1957: 324.) (Hogy fiziológiailag miként lehet ezt megmagyarázni, fogalmam sincs, de a Híd-számban olvasható emlékezések szerzőinek egyike, Móricz egykori osztálytársa, a későbbi színházi rendező, Csathó Kálmán ugyancsak a külső és a hang ellentétéről számol be, csak épp fordított előjelekkel: „Sápadtképu, kefehajú, vézna kisfiú volt, égő szemmel és feltűnően mély hanggal.”)

A mély hangú kisfiú képe azért is érdekes, mert Móricz, aki az olvasókban joviális öregemberként él mindmáig, igen korán belecsúszott a Zsiga bácsi szerepkörbe. Mindössze

huszonnégy éves, teljesen ismeretlen, még nem is pályakezdő, inkább pályáját el sem kezdő író volt, amikor egy akkor induló fővárosi lap, Az Újság munkatársa lett. Leginkább a gyermekmellékletbe dolgozott, verses állatmeséket írt „Zsiga bácsiként”, és levelezett a gyerekolvasókkal a „Nagyapó postája” rovatban. Aztán ez a Zsiga bácsi megszólítás rajta maradt, Móricz maga pedig hamarosan beleöregedett, behízott ebbe az szerepkörbe, amely, ahogy ezt a Híd-számban Szitnyai Zoltán mondata jelzi, az általános szereteten túl azt is mutatta, hogy az olvasók szinte személyes ismerősüknek tekintették: „Zsiga bácsinak, Zsigának hívta hamarosan az egész nemzet. Úgy, ahogy Tiszát Tiszapistának és a királyt Ferencjósának.” Az öregember-imázs azért félrevezető – vagy mondhatnám úgy is, azért baj, hogy a bennünk élő Móricz-kép kitakarja az író sokféle arcát –, mert „Zsiga bácsi” generációjának egyik leginkább kísérletező, az újítások iránt (legyenek azok technikaiak, mint az írógép, fényképezőgép, mozi) talán legfogékonyabb tagja volt, aki nem szeretett belekényelmesedni a megszokott, bejáratott írói megoldásokba sem, aki sosem gondolta, hogy már létrehozta az életművét, és hátradőlve megpihenhet. Az emlékezők közül többen figyelmeztetnek is erre: „Nagyon-nagyon fiatal volt ő, talán csak ő volt egyedül fiatal, a nemzedék, melyet az ő művei dajkáltak, megöregedett, vagyis óvatossá és meggondolttá lett mellette. Egyszer valaki lefényképezte. Amikor meglátta a képét, felkiáltott: «Urísten, hiszen olyan vagyok már, mint az apám.» Az idő észrevétlenül rágta meg, csak a testet öregítette, a lélek ugyanaz maradt, aki debreceni teológus korában volt. [...] S ereje fiatalságának a jele volt ez: a legjobbra készült, a legnagyobbra.” (Jócsik 1945: 77-78.); „Kamaszos gyermeklélek élt benne, és küszködött – az öregséggel.” (Bözödi 1945: 168.) A Zsiga bácsi-szerepkör Móricz élete vége felé még azzal is bővült, hogy – miként Erdélyi József írta a Hídban – „a háború utáni új írónemzedék apja” lett. A temetésén Szabó Lőrinc a következő mondattal zárta búcsúbeszédét: „Mit nem adnék érte, mit nem adnánk ma érte mind, akik akkor esetleg csak tiszteletből nem türelmetlenkedtünk, ha még egyszer, még sokszor, élőszóval szólhatna hozzánk mindnyájunk apja, Zsiga bácsi.” (Szabó, 2001: 74.)

Ellentmondásos értékelésekben nincs hiány Móricz temetése kapcsán sem – míg Kodolányi János „szégyenletes temetésről”, a sajtó „tudatlan és tehetségtelen” búcsúztatóiról beszél (Kodolányi 2001: 232.), addig Cs. Szabó László a következőt írta a Híd búcsúzó számában: „Sok magyar író temetését láttam, egyik se volt felemelő látvány, méltó a halotthoz. Móricz Zsigmond koporsójánál éreztem először, hogy ez a temetés mégis más egy kicsit, mint a többi s majdnem méltó egy magyar íróhoz.

Századunk legnagyobb epikusának érezte magát: az egész magyarságot akarta ábrázolni, az élőt is, a rég porladót is. Ez a temetés igazolta a nagy mű hitelét. Dióhéjban ott volt az egész magyarság, a városi nép s a parasztok, a református s a katolikus egyház, a Hivatal s a hivatalok kitagadottjai, azok, akik a föld felett és azok, akik a föld alatt élnek. Mindazok, akik sokezer név alatt nyüzsögnek a művében. A vízhatlan rétegekben élő Magyarország összefolyt Móricz Zsigmond koporsója körül.”

A két értékelés voltaképpen nem mond ellent egymásnak, hiszen Kodolányi a hivatalos fórumok képviselőit, az „előkelő irodalmi társaságok”, a fiatalság szónokát hiányolta a temetésről, nem a gyászoló magyarokat úgy általában. Mielőtt azonban megpróbálnánk elképzelni egy „méltatlan” írói temetést, érdemes talán felidézni, kik és hányan is búcsúztatták el Móricz Zsigmondot. A Magyar Nemzet tudósítása szerint Ravasz László püspöki igehirdetése után a sírnál a következők beszéltek: „Szabó Lőrinc a Sajtókamara nevében, Németh László a Kelet Népe nevében, Alszegehy Zsolt az Atheneum megbízásából, Féja Géza a Magyarország szerkesztősége nevében, míg Illyés Gyula a Magyar Csillag és a régi Nyugat gárdája nevében [...]. Kárpáti Aurél a Magyar Pen Club nevében búcsúztatta

Móricz Zsigmondot, «a búza fiát». Utána *Földessy Gyula* a debreceni Ady Társaság, *Harsányi Zsolt* a Színpadi Szerzők Egyesülete, *Medveczky Bella* a Ráskay Lea Társaság s *Veress Péter* a népi írók nevében beszélt. *Kós Károly* az erdélyi írók megbízásából mondott utolsó Istenhozzádot [...] Utolsónak a legifjabb írógeneráció nevében *Hámory Zoltán* beszélt, aki *Örvös Lajos* alkalmi versét szavalta el.” Akárhogy is számoljuk, ez tizenegy beszéd, és a tudósítás a „többek közt” kitéttel indul, vagyis korántsem biztos, hogy mindenkit felsoroltak.

Még ha arra is gondolunk, hogy az elhangzott beszédek egyenként nem voltak hosszúak (bár, például, Szabó Lőrinc búcsúztatóját ismerjük, és az semmivel sem rövidebb egy mostanában szokásos temetési beszédnél), akkor is nehéz elképzelni ma egy olyan írótemetést, ahol tizenegy búcsúbeszéd hangzik el. De Kodolányi számára nem is ezek a tények (vagy a Magyar Nemzetben szintén emlegetett koszorúzókat hosszú sora, köztük, például, az Északi Fűtőház mozdonyvezető karával) a fontosak, ő a temetés „méltatlanságában” annak szimbólumát látja, ahogy Móriczkal életében bántak az irodalmi fórumok. (Bár az messze nem igaz, hogy Móricz nélkülöznie kellett volna, hogy szegénységben, a Horthy-rendszer üldözöttjeként halt volna meg – ahogy, például, művei orosz kiadásának egy belőle a szocialista realizmus előfutárát kreáló előszava mondja –, annyi biztos, hogy önmaga és népes családja eltartásához az utolsó pillanatig erejét megfeszítve kellett dolgoznia. Nagy Lajos fel is veti a Hídban, általános problémát is látva itt, milyen következményekkel járhat ez a valóban hihetetlen munkatempó: „A magyar írókról – csak elhaltakat említek most, Krúdyt, Karinthyt, Kosztolányit, Szinit, Surányit – régóta az a gyanúm, hogy halálra dolgozzák magukat. Kétségbeejtő.”) De Móricz halálát még szimbolikusabbnak látták kortársai, mint a temetését, hiszen nemcsak a Kádár-korszak két meghatározó Móricz-monográfiája számára volt jól használható szimbólum az a tény, hogy az író halála éppen azon az éjszakán történt, amikor a második világháborúban először bombázták Budapestet. Nagy Péter értelmezésében Móricz halála szinte a fasizmus elleni tiltakozásképpen következett be („A fasizmus legsötétebb éjszakáján, 1942 augusztusának végén újabb agyvérzést kapott, s néhány napos szenvedés után, szeptember negyedike hajnalán kihunyt az a népért olthatatlanul lobogó láng, amely hatvanhárom esztendőn keresztül Móricz Zsigmond lelkében égett, s amely örökre világít műveiben.” (Nagy 1975: 532.), a Híd-beli emlékezők közül Fodor Józsefnél pedig az íróhalál Budapest és Magyarország apokaliptikus pusztulásának szimbólumává változott: „Félistenek nem hálnak meg egyszerűen. Halála éjén gyászba, robbanásba borult a monumentális város; éji Leviathanok ontottak pusztító tüzeket. Mintha a halálán megrendült világ azt mondta volna: Pusztuljon minden, ha már a legnagyobb nincs többé!” De nem egy 1942-es írásban történt meg először, hogy Móricz egymagában egész Magyarországgal vált azonossá.

„*maga Magyarország*”

Móricz külsejének „magyarossága”, ahogy ezt láthattuk már a cseh újságíró mondataiban is, könnyen vezeti el a fellépéseiről tudósítókat olyan következtetésekhez, hogy ő lenne a „tökéletes magyar”. De nem mindenki áll meg ennél megállapításánál – a legszórakoztatóbb eszmefuttatást eddig egy soproni újságírótól olvastam, aki Móricz „Julianus barát” túráinak soproni állomásáról tudósított. (A húszas évek végén, a harmincas évek elején Móricz felolvasóközutákat tett az elcsatolt területeken, majd Magyarországon is, hogy „modern Julianus barátként” hírt vigyen innen oda, és onnan ide.) Ebben a leírásban (az ismét Arany Jánoshoz hasonlító) Móricz talán kissé kihízott francia öltönye úgy feszül a testén, mint Magyarországon a szűkre szabott trianoni határok:

„Mikor leült a felolvasó asztalhoz, egy pillanatra szinte megdöbbentő volt a hasonlatosság. Oldalt profilban: a férfikorából való Arany János portréja: A haj, a homlok- és szemöldökvonala, a két hóllószárny árnyéka: a bajusz. És a test zömök, rustikus szabása, a jószabású frakkban: egy muszájságba öltözött kényelmes test. A láb valahogy keresi a helyét a villámfényben úszó estély világában, pedig a lakkcipő kifogástalan fényben ragyogja a kultúremlék befejeződését.

Valami erő, ami a ruhát szét akarja feszíteni, amit a francia karcsúság szabása nem ismert és nem rajzolt le a szabásminta vonalvezetésében. Móricz e, Turi Dani e a Sáraranyból, nehéz lenne eldönteni. De súlyos, zömök, nagydarab magyar ember. Rajta a Párizsban szabott trianoni ruha. A mell jól kifeszül benne, a comb asszír-izmai kiereszödnek valahogy a pantallóból. A ruha aligha van jó hangulatban: benne a tüdő igen maradtalan zug fenyegetődzik, a karizom kidudorodik és a nagy naponérett kézfej gyüri és fogja keményen Szlovéniát, Ruszországot és Románia maret. [...] Egy nagy, tudattalan, térdmeghajtó, örökemberi vonalba csuklott össze a trianoni ember alakja. Móricz Zsigmond, aki mint Julián barát, járt messze és hazajött a kálváriákról.” (Mészáros 1927: 2.)

Semmi meglepő nincs tehát abban, hogy a Móricztól búcsúzóknak számára az író maga lesz Magyarország. Persze, nem egyszerűen a külsejéből csinálnak ennek megállapításakor szimbólumot – az ilyen kijelentéseknek legalább ennyire alapja az, hogy Móricz nem tartozott teljesen egyetlen társadalmi csoporthoz sem, éppen ezért szinte mindenhol otthonos volt (vagy mindenhol kicsit idegenül mozgott, hiszen sehova sem tartozott egészen). Ahogy Erdei Ferenc már néhány évvel Móricz halála után pontosan jelezte (hogy aztán erről az írásról és vele Móricz társadalmi hovatartozásának összetettségéről évtizedekre megfeledekezünk, „parasztíróvá” egyszerűsítve őt): „a paraszti emigrációban élő középosztályiségben nevelkedett föl és innen indult pályája végeredményben társadalmonkívüli árvaságban kavargott tovább az úri középosztály, a Nyugat modern polgársága és a falukutatással föltámadt paraszti-népi értelmiség között.” (Erdei 1945: 14.) De legalább ennyire fontos a Móricz-Magyarország azonosításban az, ahogy az író bejárta az egész országot, trianoni határokon belül és kívül egyaránt megfordulva, afféle álruhás Mátyás királyként. (Igaz, azt többen megjegyzik, hogy leginkább Keletre szeretett menni, a „Dunántúlra” leginkább akkor merészkedett, ha a leányfalusi házában tartózkodott.) És kapcsolatba került így sokakkal, ekképpen válhatott személyes ismerősévé, Zsiga bácsijává (P. Ábrahám Ernő a Hídban olvasható szép, bár erősen költői túlzásával) minden magyarnak, még az állatoknak és madaraknak is: „ő egymaga egész Magyarországot jelentette. Élt benne ennek a földnek minden pusztája, vize, hegye, völgye. Otthon volt minden városban, minden faluban, a tanyákon, a szállásokon egyaránt. Ismert a magyar földön személyesen minden embert, minden állatot, minden madarat, megértette a szelek zúgását, a felhők járását, a csillagok üzenetét.” Sőt, Németh László egy bámulatos fordulattal kapcsolta össze a „Móricz, az édesapa” képet az oroszoktól vett „haza-anyácska” képpel (a Híd-béli rövid emlékezésében), Móriczot és Magyarországot úgy azonosítva, hogy mindketten a mi édesanyáink: „Aki meghalt mint apa, itt van, mint édesanya. A régi oroszok nevezték Oroszországot Anyácskának. Magyarország mintha az ő művein keresztül vált volna a mi anyácskánkká.”

Körtér

Az országot bejáró Móricz nem egyszerűen bebarangolta az országot, felolvasóestek, Nyugat-turnék, Julianus-barát túrák alkalmával, vagy csak úgy, egyszerűen a tájakra és az emberekre kíváncsian fordulva meg a különböző falvakban, városokban, de számos helyen élt is hosszabb-rövidebb ideig. Kultuszteremtésre tehát az ő esetében számos településen van

lehetőség, nem úgy, mint, például, Kosztolányi esetében, akinél Szabadkán és Budapesten kívül aligha kínálkozik más helyszín emléktábla-kihelyezésre, múzeumlétesítésre. Móricznál, ha csak a lakhelyeket soroljuk, ott van lehetőségként Tiszacsécse, Túristvándi, Prügy, Sárospatak, Debrecen, Kisújszállás, Budapest (Pest is, Buda is) és Leányfalu. De ott van Zagyvarékas is, a kultusz szempontjából talán a legkülönösebb helyszín, ahol Móricz sosem élt, csak élete utolsó éveiben fordult meg ott időnként, hogy később örökbefogadott fiát, Móricz (Litkei) Imrét látogassa meg. Ezeken a helyszíneket találunk is Móriczhoz kapcsolódó emlékhelyeket, szobrokat, róla elnevezett intézményeket, neki szentelt rendezvényeket ma is – az egyes települések viszonya mégis sajátos ahhoz az íróhoz, akinek az emlékét a mai napig ápolják. Hiszen a kisújszállásiakat, például, leginkább az általuk kulcsregényként olvasott *Forr a borral* sértette meg. Debrecenről mindig szépeket nyilatkozott ugyan, de olvasók generációjába égette bele a „nem akarok debreceni diák lenni” mondatot (amely ugyan nem a regényben, hanem a *Légy jó mindhaláig* musicalváltozatában hangzik el ebben a formában). Prügyről úgy írt az *Életem regényében*, mint a „feledhetlen szenvedések” helyszínéről, Budapestről többször kijelentette, hogy sosem tudta megszeretni. És amit nem Móricz követett el, azt elvégezték a Móricz-kutatók: bár az egész életút értelmezéséhez rendkívül hasznos, hogy Hamar Péter végre felfejtette, miként lett egy olyan ház kikiáltva Móricz Zsigmond szülőházának, amelyben az író feltehetőleg még csak nem is élt soha, Tiszacsécse számára nem a legkellemesebb, hogy már csak emlékháznak nevezhetik azt, amit egykor szülőházként mutogattak (még ha a születést jelző emléktábla rajta van ma is). (A falu református templomának falán pedig azt jelzi tábla, hogy a nagy író ott keresztelték meg – holott az valószínűsíthető, hogy a keresztelés a mára elpusztult szülőházban történt meg.)

A legharmonikusabb viszonya Móricznak talán Zagyvarékassal volt, ahol a róla elnevezett Művelődési Házban és Könyvtárban évente rendeznek egy Móricz-napot: ennek a kultusznak a gyökereiről viszont nem könnyű beszélni, ezért is maradnak az emléképolást heroikusan végző helyiek a „nálunk is járt, rólunk is írt” szlogennél, ami az emléktáblán is olvasható. Hiszen a faluhoz kötődés oka az, hogy Litkei Erzsébet kislánya, Imre, akit Móricz maga is gyakran látogatott meg, Zagyvarékason nevelkedett egy ideig, kiadva pénzért nevelőszülőkhöz. Móricz a neki mindig hiányzó faluélményre is rátalált a Budapesthez Tiszacsécseknél sokkal közelebbi településen. (Móricz a szülőfalujában feltehetőleg a húszas évek végén járt utoljára.) Idáig a kultuszképzés szempontjából nincs is semmi gond, ahogy azzal sincs, hogy Móricz magához vette és Leányfalura költöztette a kisfiút, ráadásul a falut fenyegető tiszai árvízről mentve ki őt. Azt már nehezebb a többnyire a hibátlan író képzetére épülő kultusz részévé tenni, hogy Litkei Erzsébet, azaz Csibe előbb a hivatalosan haláláig házasságban élő Móricz szeretője, majd örökbefogadott lánya volt, aki a megismerkedésükig, alkalmilag legalábbis, utcalányként is tevékenykedett, s még az sem lehetetlen, hogy a kis Imre voltaképpen Móricz Zsigmond vérszerinti gyermeke, nemcsak örökbefogadott. Semmi különös nem lehet abban látni, hogy a falu, amely irodalmi múltját Móriczon kívül Serfőző Simonban tudja felmutatni, Móricz Imrével való kapcsolatára építi az író kultuszát – a Móricz emlékének ápolását évtizedekre meghatározó Móricz-család, az író lányai, majd unokái, ahogy Csibét és Móricz Imrét, úgy Zagyvarékast is leginkább elfelejteni szerették volna.

S hogy mennyire nevezhető a kultusz, amelyet Féja Géza még aggodalommal vár csak 1942-ben, „méltónak” Móricz Zsigmondhoz? Annyi mindenestre biztos, hogy az a Móricz-kép, amelyikkel szemben a róla megjelenő írások szerzői meghatározzák önmagukat, nem olyan merev, ahogy képzeljük – nem azért, mert árnyalt, mozgékony és izgalmas, hanem azért, mert messze nem olyan ismerős, ahogy képzeljük. Készítettem egy kérdőívet, amelyet, egyelőre reprezentatívnak nem nevezhető mintát kiadva, kollégáim töltettek ki gimnáziumokban és egyetemeken magyar szakos hallgatóinak körében (elsőéves BA-s hallgatók voltak a válaszadók, akik az egyetemen még nem tanultak Móriczról). Ezek alapján az állapítható meg, hogy az Onder Csaba által összeszedett klisék már eltűntek a fejekből – de nem azért,

hogy új állításoknak adják át a helyüket, hanem azért, mert a helyükön a nagy semmi van. Onder szerint „nyilván lehetetlen úgy tenni, mintha nem lenne egy megcsontosodott, helyenként is időnként átpolitizált értelmezői hagyomány, a legendás kezdetek, a forradalmi szabadcsapatos népies magyarvalóság cucc, a *Barbárok*, Emzsé tömött bajusza, Nyilas Misi és a többiek” (Onder 2005: 121.) *Nyilván lehetetlen*, bár a válaszok arra figyelmeztetnek, nem(csak) a Czine- és a Nagy Péter-konceptióval kellene hadakoznunk, hanem szembenézni vele, vajon a „Mi az a három szó, amelyik Móricz Zsigmondról eszedbe jut?” kérdésre, miért a *körtér* a leggyakoribb válasz. És talán nem egyszerűen annyi a felelet erre, hogy sok gimnazista és egyetemista jár be a hatos villamossal. Ha a kérdőívek alapján szeretném kijelölni a Móricz-kutatás előtt álló legfontosabb feladatokat, akkor a „hogyan különböztessük meg Móriczot Mórától és Mikszáthtól” lenne az elsődleges irány, hiszen a válaszadók kedvenc Móricz-művükként a *Nosztly fiú esete Tót Marival* című regényt és a *Kincskereső kisködmönt* nem egyszer sorolják fel. Ha viszont azt nézzük, hogy Esterházy Péter is így kezdte, és, lám, hova jutott, van okunk a bizakodásra: „Egyszer télen – réges-régen: mikor még gátlások nélkül, pökhendin kevertük össze Móriczot Mikszáthtal s viszont (nyilván: ha egyszer M-mel kezdődik *mind* a kettő! erről talán már mégse mi tehetünk!), meg a B-vel kezdődő, y-nal végződő Jókai-hősöket: egymással – egyszer télen nagyon hideg lett, és nem lehetett valahogy a tantermeket fölfűteni.” (Esterházy 2007: 345.)

Bibliográfia

- Bözödi György, *Móricz Zsigmond a székelők között = Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv*, szerk. Darvas József, Sarló, Bp., 1945, 159–177.
- Eltemették Móricz Zsigmondot*, Magyar Nemzet, kedd, 1942. szeptember 8., 5.
- Esterházy Péter, *Utószó, szó, szó = Fáklya volt kezemben. In memoriam Móricz Zsigmond*, szerk. Márkus Béla, Bp., Nap, 2007, 345–352.
- Hamar Péter, *Ködösítés nélkül*, Kairosz, Bp., 2008.
- Jócsik Lajos, *A Kelet népe szerkesztőségében = Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv*, Sarló, Bp., szerk. Darvas József, 1945, 71–83.
- Kodolányi János, *1942. szept. 21. = Fáklya volt kezemben. In memoriam Móricz Zsigmond*, szerk. Márkus Béla, Bp., Nap, 2007, 225–232.
- Mercs István, „*Iskolás*” *kanonizáció: Móricz Zsigmond évtizedei az iskolapadban*, Tiszatáj, 2011 (megjelenés alatt)
- Mészáros Sándor, *Magyar vonalak a Móricz Zsigmond-estről*, Sopron vármegye, 1927. február 27., 2.
- Onder Csaba, *Hangérien bjugi (szex, lektúr, irónia, avagy Móricz Zsigmond indulása) = Az újraolvasott Móricz (előadások és tanulmányok)*, szerk. Onder Csaba, Nyíregyháza, 2005, 120–129.
- Pál József, *Mi fosztogat itt bennünket? Füstölgő meditáció a Móricz-felejtésről = A kifosztott Móricz?* szerk. Fenyő D. György, Krónika Nova, Bp., 2001, 250–262.
- Szabó Lőrinc, *Búcsú Móricz Zsigmondtól = Fáklya volt kezemben. In memoriam Móricz Zsigmond*, szerk. Márkus Béla, Bp., Nap, 2007, 67–74.
- Szentimrei Jenő, *Erős Zsiga = Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv*, Sarló, Bp., szerk. Darvas József, 1945, 178–200.
- Veress Péter, *Móricz Zsigmond, a magyar ember = Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv*, Sarló, Bp., szerk. Darvas József, 1945, 31–42.